

Kritiškumo metamorfozės, viešieji intelektualai ir „nykstančių galių“ pavojai

Rita Repšienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Dabarties visuomenės pokyčiai, glaudžiai susiję su politine (turinio) kultūros krize, tradicijų ir galių nykimu, akademinės institucijų ir bendruomenės transformacijomis, atsispindi svarbios kritinio mąstymo lavintojų, socialinės poveikio grupės ir kūrybinės saviraiškos formos – viešųjų intelektualų praradime. Globalaus pasaulio perversijos, vadybinio kapitalizmo įsigalėjimas ir universitetinių realiųjų raida formuoja didžiulį atotrūkį tarp mokslininkų ir žiniasklaidos, kaip *mass media* sferos. Viešasis diskursas tampa globalizuotos, korporacinės žiniasklaidos „nuosavybe“, mokslininkai ir vadinamieji eruditai mąstytojai tampa personomis *non grata* ir viešojoje erdvėje, ir nepageidaujamais asmenimis valstybės valdyme bei socialinėje erdvėje. Politinė valdžia nesiekia bendradarbiavimo su mokslo ir meno atstovais, intelektualų išstūmimas iš viešosios erdvės sąlygoja negrįžtamus pokyčius ir keičia mentalinį pasaulio klimatą. Prasmingas nematomos galios, kaip „sielos nešimo ant delno“ (Stanislovas Moravskis), poveikis, kaip gebėjimas ne tik daug kalbėti (Alanas Johnas Percivale'is Tayloras), bet ir įvardyti esmines grėsmes bei pavojus, pašaukimo derinimas su tautinėmis aspiracijomis (Stefanas Collini's), tobulinant pasaulį ir siekiant kultūrų bei visuomenės polilogo, tampa visuotiniu poreikiu. Retėjantis viešųjų intelektualų luomas atspindi neišvengiamus XXI amžiaus procesus, įsigalint virtualumo, paviršutiniškumo ir papildomų realybių domenams.

Negatyvus intelektualų vertinimas susijęs su bendromis valdžios, socialinės atskirties, (de)komunikacijos nuostatomis. Atsidūrę tam tikrame visuomenės pakraštyje, iki šių dienų išlikę pavieniai intelektualai patiria kūrybinę ir medijinę izoliaciją. Dominuojantis kritinio mąstymo, laisvosios nuomonės ir visuomenės sąžinės svarbos neigimas atvedė prie visuotinės didžiosios visuomenės dalies pozicijos – nemėgti intelektualų (Fran Lebowitz) ir perkelti juos į dvasinę dyknę kaip nykstančią rūšį.

Vertybiniai intelektualūs orientyrai, aktualios įžvalgos, pozityvi kritika ir komentarai išlieka aktualūs naujų išbandymų akivaizdoje, taip suteikiant dabarčiai svarbias egzistencines dimensijas ir tikint šviesa tunelio gale.

Naujosios technologinės intelekto invazijos keičia bendrą mentalinį kraštovaizdį. Iššūkiai viešajam intelektualiniam išlikimui kiekvieną dieną vis didesni. Susitelkdami ties svarbiausiais egzistenciniais prioritetais, privalome išsaugoti kritinę refleksiją, jausmų galią, mąstymo autonomiją, nepasiduodami bendram niveliuojančiam visuotinumui.

Pagrindiniai žodžiai: viešieji intelektualai, tradicija, galia, kultūra, kritika, pavojai, intelektas, tuštuma, populizmas

Tikrovė yra tik tai, kuo tikima.
Algirdas Julius Greimas

*Priklausau prarastajai kartai ir jaučiu komfortą tokių pat
prarastųjų vienišių kompanijoje.*
Umberto Eco

Politinė kultūros krizė, apimanti vis daugiau kūrybinių ir intelektualinių sferų, sietina ne tik su XXI amžiaus globalumo, eurointegracijos, technologijų įsigalėjimo, socialinių pokyčių, medialumo transformacijų realijomis, bet ir su ne viena šimtmetį trunkančia intelektualų istorijos raida.

Europos tradicija, identifikuojanti intelektualų paveldą kaip išprusimu, išsilavinimu ir protu, plačiu akiračiu, įžvalgų gelme ir kritiniu mąstymu pasižyminčių asmenybių istoriją, demonstruoja vertybinį pokytį ir atspindi dabarties kūrybinį vakuumą kaip pilietinės pozicijos ir naujų idėjų, prasmingų deklaracijų nebuvimą, ideologinį išsekimą ir viešosios kritikos stoką.

Tebesitęsianti intelektualinė „tuštumos era“ (Gilles Lipovetsky), prasidėjusi po antrosios individualistinės revoliucijos, liudija didžiųjų tikslų, utopinių vilčių, socialinių pokyčių pabaigą. Įvardijama kaip labai pavojinga, sukrečianti, atvėrusi kelią reliatyvizmo diktatūrai degradacija pasireiškia itin įvairiai: ir kaip „tuščiavidurė Europos Sąjungos politikų retorika, persmelkta paralyžiuojančio politinio korektiškumo viruso“ (Gregg 2013), ir kaip populizmo banga, užtvindžiusi pasaulį, ir skirtingų problemų priežastimi tapus vadinamajai proto krizei – ryškėjančiais ir kaip (pasi)tikėjimo protu praradimas. Intelektualinio stabarėjimo pokyčiai įvardijami kaip „labai liūdni padariniai“, ryškėjantys politikoje, socialiniame gyvenime, mokslo institucijose, universitetuose, žiniasklaidoje ir viešose tribūnose. Nutraukus sąsajas su Aristotelio ir Akviniečio tradicija, „kartu nyksta poreikis siekti tiesos. Jį keičia varžybos dėl galios, kas yra stipresnis, kas gali labiau paveikti į sentimentalumą linkusią ir sutrikusią visuomenę“ (ten pat), dėl tariamos įtakos sferų – turėti kuo daugiau stebėtojų, ištikimų sekėjų ir aklų garbintojų, viešinti kuo daugiau reklamos ir valdyti visuomenę kaip technopolinį, vis labiau eliminuojantį kultūrą dėl didėjančio dominavimo (Neil Postman 2011), „gyvulių ūkį“, kuriam paklusta visa, kas gyva.

XX a. antroji pusė įvardijama kaip akademių dogmų degradacija, kai pradedant Amerikos universitetais, vėliau tai persikėlė ir į Europos universitetus, buvo atsisakyta žinių siekimo idealo mūsų pačių ir švietimo labai, *įsileidus* „akademiškus verslininkus“, užsiimančius vis didesniu kapitalizmu, t. y. labai pelningu žinių pardavimu. Ši „reformacija“ lėmė didžiausią universiteto struktūros ir vertybių pasikeitimą, įvykusį nuo universitetų įkūrimo pradžios Viduriniais amžiais ir lemia mokymosi centrų transformacijas bei nykimą (Nisbet 2017). Remiantis Gertrude Himmelfarb, antra reforma dar labiau pakenkė akademinę dogmą, taikydama pritariamojo

veiksmo (*affirmative action*) ir multikultūriškumo (kaip daugiadiscipliniškumo) principus mokymo programoje, studentų priėmimui ir dėstytojų samdymui, „dekonstruodama“ disciplinas ir taip atsisakydama tiesos, proto ir objektyvumo idėjos. Akademinės dogmos degradacija šiandien dar aktualesnė nei tada, kai ji pirmą kartą buvo paskelbta prieš ketvirtį amžiaus, ypač tiems, kuriems rūpi universiteto vientisumas ir intelektualinis gyvenimas (2017, p. vii–xi).

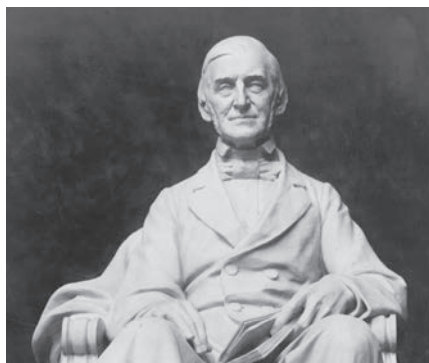
Besitraukianti į praeitį Amerikos intelektualų tradicija tapo esmine idėjų istorijos dalimi, plačiai paveikusia kultūros, socio-ekonomikos ir politikos paveldą (Isaac, et al. 2016, p. 1). Peržengę nacionalines, institucines ir intelektualines ribas, Amerikos mąstytojai inspiravo prasingus pokyčius ir modernios Apšvietos gyvybingumą. Naujų kryptių, vertybinių požiūrių, reflektuojančios pozicijos įvedimas, kaip išskirtinis intelektualų privalumas, susiformavo istorinės analitiškumo ir socialinės bei kultūrinės kritikos poveikyje, tęsiant viltingą Christopherio Lasho filosofinę poziciją (Miller 2010, p. 164). Atsidūrus laiko užribyje, intelektualų pokyčiams neišvengiama technologinė invazija, kaip prasminių orientyrų atkūrimas.

Viešieji intelektualai, socialiniai kritikai ir moralistai, vertybių gynėjai ir visuomeninio prestižo puoselėtojai, nepaisydami politinių pažiūrų ir ideologinių laikysenų, sąlygojami mąstymo viešumoje – kaip tikėjimo, pasaulietinio humanizmo ir kaitos deklaracijos (Joseph 2017), reprezentuoja nacionalinio sąmoningumo, moralinės atsakomybės, altruizmo ir solidarumo dilemas. Moralinio autoriteto klausimas šiandien tapo praėjusiųjų amžių atgyvena, kai vaizdingai ir nepaprastai buvo demonstruojami kritiška mąstysena ir etika grindžiami jausmai, kultūrinė pozicija, skatinanti politines diskusijas, kai formali viešųjų intelektualų teorija rėmėsi ir vertinimo įpročiais, kurie buvo giliai tvirtinami platesniuose socialiniuose požiūriuose ir estetiniuose sprendimuose, ir atsako siekimu, kuris formuojamas atskleidžiant argumentų seką, rekonstruojant identiteto jausenas ir siekiant santykio su publika (Collinni 1991).

Demokratinė intelektualinio viešumo deklaracija sietina su nacionalinės kultūros branda, kai pirmuoju amerikiečių viešuoju intelektualu vadinamas Ralphas Waldo Emersonas, daugiau kaip prieš 180 metų (1837 m.) įspūdingoje kalboje, pasakytoje Harvardo kolegijos „Phi Beta Kappa“ draugijoje, esančioje Kembridžo universitete ir pavadintoje „Amerikos mokslininkas“, iškėlė svarbiausią viešojo intelektualo veiklą ir apibūdino ją kaip veiksma, neveikimas – tai bailumas. Emersono intelektualas saugo puikias praeities idėjas, jas perduoda ir kuria naujas idėjas kaip „pasaulio akis“. Ir jis perduoda savo idėjas pasauliui, o ne vien kitiems intelektualams. Ir, galiausiai, viešojo intelektualo pareiga gimsta ne dėl įsipareigojimo visuomenei, bet dėl asmeninio įsipareigojimo. Viešieji veiksmai yra vieno žmogaus, kaip visumos, būties dalis (Emerson 2003).

Universiteto idėja nuvainikuojama akademinės industrijos beveik du šimtus metų. Vadinamieji intelekto namai prarado vertybines orientacijas, dar XIX amžiuje įsigalėjus antiintelektualinei amerikietiškosios aukštojo mokslo sistemos ideologi-

jai, redukavusiai universitetą iki profesijos ir amato mokyklos, nustumdžius ugdymo standartus ir iškreipus universiteto esmę (Samalavičius 2010, p. 57). Neįgyvendinant intelektualinių universiteto siekių, mokymas ir mokslas praranda vaisingumą (Hutchins 1936), atsiduria „intelektualinės segregacijos“ pavojų išvalgo, šviesiosios idėjos atsiduria akademinio verslingumo pelėkauose.

Viešojo intelektualo pareiga gimsta ne dėl įsipareigojimo visuomenei, bet dėl asmeninio įsipareigojimo (Ralph Waldo Emerson, 1837 m.)
Frank Duvenek, Kongreso biblioteka, Vašingtonas

Aktuali, esamą sudėtingą situaciją atskleidžianti kolektyvinė Kembridžo mokslininkų monografija *Truth to Power: Public Intellectuals In and Out of Academe*, ed. Silvia Nagy-Zekmi and Karyn Hollis, Cambridge Scholars Publishing, 2010, 190 p., skirta viešųjų intelektualų padėčiai JAV aptarti. Idėja, kad viešieji intelektualai JAV nyksta, vėl tapo madinga, nes viešųjų intelektualų vaizdavimas tapo jungiamąja grandimi tarp „Academe“ (universitetų ir eruditų pasaulio) ir realaus pasaulio. Aktualūs klausimai: kaip mokslininkai ir eruditai mąstytojai gali įsiskverbti į globalizuotą, korporacinę žiniasklaidą ir kaip žiniasklaida atstovauja intelektualams, atskleisdama jų indėlį akademinėse ir visuomeninėse srityse. Iš tiesų, intelektualai daugybę amžių derėdavo prie viešojo diskurso, tačiau jų nuomonė niekada nebuvo svarbesnė visuomenės labui dėl privačios žiniasklaidos dominavimo viešajame diskurse. Šį leidinį ir įkvėpė vienas iš žymiausių intelektualų Edwardo Saido, kurdamas viešųjų intelektualų, kurių vaidmuo – atskleisti ir įvertinti iššūkius, ir nugalėti esamą tylą ir normų saistomą ramybę už nematomą galią, visur ir visada, kur tik įmanoma, viziją (Nagy-Zekmi and Hollis, 2010).

Kaip pakeisti šiuolaikinį sustabarėjantį pasaulį? Gal iš tiesų dabar prasidėjo kritinio mąstymo bumas, poreikis vertinti tikrus ir netikrus dalykus, žinių visuomenėje informacijos srautą bei išmaniajame laike „feikiškumo“ dominavimą ar įsivyravo kritinis laikas, kaip klausia amerikiečių tyrėjas, ekonomikos, augimo ir nykimo analitikas Richardas Heinbergas (2014)? Ar gilindamiesi į savąjį provincialumą, pastebime prasidėjusias kritinio mąstymo transformacijas – nuosmukį ar pakilimą, viešojo gilaus ir prasmingo požiūrio nykimą ir viešųjų intelektualų praradimą?

Intelektualinė istorija kaip tarpkultūrinė bendratis

Visuotinai vertinama kaip vienijanti idėjų, mąstytojų, vertintojų ir kritikos sąlygojama intelektualinė istorija, susiformavus moderniam poreikiui dalyvauti viešųjų reikalų diskurse, įgavo suasmenintą, arba asmenybinį, raiškos pavidalą kaip pilietišką

„dalyvaujančiąją“ intelektualo, siekiančio akademinės karjeros ir vertinančio dabarties iššūkius, poziciją (Etzioni 2006).

Suteikus viešajai erdvei struktūrines transformacijas, istoriškai ir konceptualiai apibrėžus privatumo ir viešumo idėjas, viešojo intelektualo kaip inovatyvaus komunikacinio veiksmo prerogatyva tapo aktualia realybe (Habermas 1991), savitai medijuojant intelektualines galias savojo laiko visuomenei.

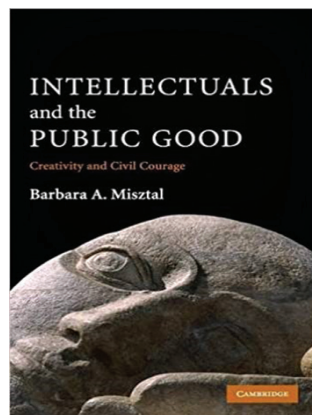
Įvykus akivaizdžiai viešųjų intelektualų kaitai XX amžiaus pradžioje, buvo atsiskyta XIX šimtmetį vyravusios literatūrinės veiklos raiškos – kuria vertėsi vadinamasis *Man of Letter*, ir buvo pereita prie intelektualios veiklos, kaip eseistikos, žurnalistikos kaip komentarų tradicijos, kritikos, praplečiant viešojo intelektualinio aktyvumo apibrėžimą (Murry 1920, p. 136–154, 209–227). Prancūzų tradicija, literatūrinę veiklą tapatinti su intelektine veikla, buvo gaji ir XX amžiuje. Meilė saviesiems intelektualams ir jų viešinimuisi nekelia abejonių ir XXI amžiuje, kaip žavėjimasis nepaprastų galių, gebėjimų, originalaus mąstymo ir humoro nestokojantiems tautiečiams. Puikus pavyzdys būtų prancūzų sociologas Pierre’as Bourdieu, pripažįstamas kaip mokslininkas ir viešasis intelektualas, pasisakęs prieš intelektualų rasizmą, mokęs pasipriešinimo meno, vertinęs viešąjį intelektualą kaip stiprų kalbėtoją (*le Fast Talker*), pasižymintį griauančia ir sprogdinamąja galia, ir išskėlęs viešojo pozityvaus kalbėjimo svarbą (Bourdieu 1999). Viešojo kalbėjimo prerogatyva išlieka esmine intelektualo raiška (Fran Leibowitz 2010). Šiais laikais viešieji intelektualai pirmiausia vertinami kaip šviečiančioji visuomenės galia ir simbolinio gėrio¹ kūrėjai, nors pagrindinė veikla bei įvairūs socialiniai profiliai gali būti pasirenkami, atsižvelgiant į dominuojančius nacionalinius kriterijus. Sudarant šimto iškiliausių viešųjų intelektualų Jungtinėse Amerikos Valstijose sąrašą 1995–2000 metais, buvo pasitelkiami trys pagrindiniai raiškos kriterijai: medijos (*media mentions*, kaip leidiniai buvo tiriami *Wall Street Journal*, *The New York Times* (*Sunday*), *Washington Post* (*Sunday*)), internetas (*web hits*) ir mokslinis citavimas, nustatyta, kad kaip viešieji intelektualai dominuoja vyriška lytis, akademiniai sluoksniai, ypač socialinių mokslų atstovai, nors pastebima tam tikra regresija, mažėja akademinų viešųjų intelektualų ir daugėja susijusių su valdžia (Posner 2003).

Apskritai, dažniausiai intelektualai asociatyviai siejami su ideologija arba su filosofija, taip pat bendradarbiaujantys su politine valdžia, kaip vieno svarbiausių XX ir XXI amžiaus pabaigos prancūzų intelektualų Gilles’io Lipovetsky’io dalyvavimas Prancūzijos vyriausybės Visuomenės tiriamojoje taryboje (*Conseil d’analyse de la société*), Nacionalinėje programų taryboje ir Vadybos progreso asociacijos konsultavimas ar britų sociologo Anthony Giddenso trečiojo kelio, kaip centrismo, idėjų pasitelkimas britų vyriausybėje, vadovaujant Tony Blairui (Giddens 1999, Blair 2010).

¹ Plačiau apie simbolinį gėrį, kaip pagrindinis turinys arba funkcija, kuria kaip ekspresija išreiškiamas menas ar suteikiama informacija mokslo, medijų ir propagandos pagalba. Daugiau žr. Tyler Cowens. *What Price Fame*. Harvard University Press, 2000. Ižvelgtinos glaudžios sąsajos su pridėtinės vertės teorijomis ir socialinio kapitalo apibrėžtimis (P. Bourdieu, J. S. Colemanas, R. D. Putmanas).

Čekų intelektualas Václavas Havelas teigė, kad politika ir intelektualai gali būti susieti, tačiau moralinė atsakomybė už intelektualų idėjas, net ir palaikant politikams, tenka intelektualui. Todėl geriausia vengti utopinių intelektualų, siūlančių „visuotines išvalgas“, siekiant išspręsti politinės ekonomikos problemas viešosiomis politikomis, kurios pakenktų pilietinei visuomenei. Intelektualai galėtų būti pravartūs kaip atminti socialinių ir kultūrinių ryšių, paremtų jų žodžiais, išvalgomis ir idėjomis, priminimas ir turėtų būti išklaustyti kaip socialiniai politikos ir valdžios kritikai, kaip negatyvaus mąstymo pozityvi galia (Fuller 2005, p. 113–114) ir vertinami kaip viešojo gėrio kūrėjai (Misztal 2007).

Kūrybiškumas ir pilietinė drąsa, kaip pagrindiniai intelektualų valdžios matmenys, prisideda prie demokratijos praturtėjimo. Esant dabartinei baimės ir neužtikrintumo aplinkai, kadangi vyriausybės yra priverstos spręsti vis sudėtingesnius klausimus, prognozuotinas viešųjų intelektualų, kaip prasmingos jėgos ir bendrojo gėrio kūrėjų, sugrįžimas (Misztal 2007, p. 88–106). *Homo academicus*, kaip mokslinio kapitalo reprezentantai, turėtų tęsti tradicijas ir puoselėti socialinio kapitalo, kaip nematerialių visuomenės išteklių, bendrų vertybių ir pasitikėjimo, kuriuo remiamės kasdieniame gyvenime, investicijas (Bourdieu 1988; Coleman 1990; Putnam 2000; Fiedl 2008).

Intelektualumo devalvacija liudijama pačiomis netikėčiausiomis viešosios retorikos formomis, suteikiant personalinei saviraiškai visuotinio žinojimo pobūdį. Iškildamas virš akademinės srities ar profesinės kompetencijos, viešasis intelektualas aktyviai reaguoja ir bešališkai sprendžia aktualias politines, socialines, kultūrinės visuomenės, kaip prasmės, tiesos ir vertybių, problemas. Egzistuojant daugybei konkuruojančių „vertybinių“ sistemų ir įsitikinimų, intelektualai dar XX a. antroje pusėje buvo „vertėjais“, atstovaujančiais skirtingoms pozicijoms vienas kito atžvilgiu (Bauman, 1987), dabar jie tampa tam tikra kūrybine marginalija, ieškodami įkvėpimo ir idėjų praeityje, intelektualinio klestėjimo laikais.

Intelektualinės revoliucijos poreikis, kritiškumo praradimas, autoritetų, moralinių prasmų ir metamorfozės kaip dabarties degradacija – skatina pokyčius, transformacijas ir atradimus. Nacionaliniai intelektualinės istorijos tyrimai Europoje ir Amerikoje tapo neatsiejama tapatybės ir mentalumo suvokimo, vertinimo ir esminių pokyčių įvardijimo galimybe. Kodėl viešojo intelektualo vaidmuo pilietinėje visuomenėje toks svarbus, ką liudija šios poveikio galios nykimas? Ar prarasdami tikėjimą šviesia refleksijos, pozityviai keičiančio visuomenę mąstymo ir prasmingos kritikos ateitimi iš tiesų tik konstatuojame letalinius dabarties pokyčius?

Pasitelkęs Robino George'o Collingwoodo „Esė apie metafiziką“ epilogo žodžius: „Tarp idėjos ir realybės, tarp pasiūlymo ir veiksmo krinta šešėlis“, profesorius

Stefanas Collini's, Kembridžo universitete dėstantis intelektualinę istoriją ir anglų literatūrą, pradeda knygos „Išnykęs protas: intelektualai Britanijoje“ (*Absent Minds: Intellectuals in Britain*) skyrių apie profesionalų kudakavimą (*cackling*) kaip vieną iš daugybės intelektualams kylančių pavojų.

Šimtametės tradicijas puoselėję anglų intelektualai, patekę į sudėtingą aklavietę, pasitelkė žiniasklaidą ir mėgina ieškoti sprendimų susidariusioje situacijoje. XXI amžiuje teberenkamas britų intelektualų trišimtukas apima daugybę kategorijų: akademikai, aktyvistai, autoriai, klasikės (*classicists*), kaip Mary Beard ir Helen King, kritikai, ekonomistai, istorikai, žurnalistai/leidėjai, teisininkai, žiniasklaidos vadovai, kaip Davidas Elsteinas, pirmininkaujantis openDemocracy.net, muziejų direktoriai, muzikantai, filosofai, dramaturgai, poetai, politikos patarėjai, politiniai filosofai, politologai, politikos teoretikai, politikai, psichoterapeutai, religiniai lyderiai, mokslininkai, sociologai ir teatrų direktoriai². Impozantiškas sąrašas, sudarytas 2011 metais, atskleidžia aktualią nacionalinę prasmį ir galių panoramą, kuri padeda reflektuoti esamą situaciją ir skatinti dialogą su medijomis, žiniasklaida, akademinėmis ir politinėmis institucijomis.

Šimtametės problemos viešajame intelektualiniame gyvenime išlieka tvarios ir išmanioje visuomenėje. Gebėjimas daug kalbėti, bet nieko nepasakyti – kaip atskleidė britų istorikas Alanas Johnas Percivale'is Tayloras, gilindamasis į XIX ir XX a. Europos diplomatijos istoriją, Šaltąjį karą, santykius su Rusija (2018). O gal tiesiog nepateikti deramų prasmingų (*true*) atsakymų, kaip teigia britų filosofas Alfredas Julesis Ayeris, žinomas loginio pozityvizmo puoselėtojas, nagrinėjęs kalbos, tiesos, logikos ir žinių problematiką (1990).

Britanijos intelektualų laikyseną įvardydamas išnykusio proto terminu, Collini's pateikė daugybę nepatogių klausimų, nors ir žinodamas, kad vien paliesti intelektualų problemas yra rizikinga, nes iškart prasideda įvairiausios spekuliacijos, įsiplieskia tušti savignyso ginčai, pasipila kaltinimai familiarumu, kol viskas pradeda atrodyti taip abejotina, kad liaujamasi apie tai kalbėti. Pasirinkęs mokslinį, poleminių ir žurnalistinį rašymo stilių, Collini's vis dėlto ryžosi apžvelgti XX a. britų intelektualų veiklą ir perspektyvas.

Derindamas išvalgumą, negailestingą analizę, išskirtinę erudiciją su elegancija ir sąmoju, jis atskleidžia intelektualų istoriją, sklidiną netikėtų posūkių ir atodangų: kas iš tikrųjų yra intelektualas, ko nereikėtų vadinti intelektualu, o kas laikytinas „realiu“ intelektualu? Anglosaksiški įpročiai kaip elgesio stereotipai: išdidumas ir puikybė, ironija ir santūrumas pramaišiu su gera iškalba ir perdėtu savęs vertinimu, pragmatiškas empirizmas ir abstraktus racionalumas, poreikis lavintis ir pomėgis lyderiauti,

---

² Britain's top 300 intellectuals: John Naughton's suggested list of public figures leading our cultural discourse, broken down by profession. *The Guardian*, 2011 05 08. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/culture/2011/may/08/top-300-british-intellectuals> [žiūrėta 2019 12 08].

lengvas atotrūkis nuo gyvenimo, pabrėžtinis laimingos šeimos įvaizdis, drąši laikysena, naujoji kairė, naujoji dešinė ir ilgaamžė istorija – bendrais bruožais tokie ypatumai būdingi britų intelektualams. Vienas įtakingiausių anglų literatūros kritikų ir teoretikų Terry's Eagletonas *New Statesman* rašė, kad knygos autorius parodė nuostabų įžvalgumą, analizuodamas intelektualų luomo privalumus ir trūkumus³.

Daugiau kaip du šimtus penkiasdešimt metų skaičiuojanti intelektualų istorija įrodo prasmingą „protinio“ paveldo tradiciją. Pasirodžius Stefano Collini'o kritiškai, ironiškai ir intelektualiai knygai „Išnykęs protas: intelektualai Britanijoje“, britų žiniasklaida viešai pripažino: „We need our intellectuals“, net jei problemos kyla, kai pradedama galvoti apie dabartį. Intelektualų gyvenimo būklės kritika kaip paprasčiausiai naujais epizodą ilgoje istorijoje, nuosmukis prasidėjo seniai seniai, ir tai nereiškia, kad šiandieninės kritikos yra klaidingos. Collini bandymai atmesti įžymių kultūros poveikį arba manyti, kad šiuolaikinių intelektualinių diskusijų suvokimas yra iliuzija, yra mažiau nei įtikinamas⁴.

XXI amžiuje Europos intelektualai, apimti nerimo, susibūrė. Prancūzų dienraštyje *Le Monde* sausio pabaigoje jie paskelbė manifestą „Europa arba chaosas“, ragindami ieškoti europietiškos tapatybės, nes ES būtina keistis, antraip jos laukia lėta mirtis... Manifestą, kurį inicijavo prancūzų filosofas, estetas ir visuomenės veikėjas Bernard'as-Henri Lévy, žinomas kaip BHL, tapęs veiklumo ir intelektualinio aktyvumo simboliu, pasirašė Vassilis Alexakis, António Lobo Antunes, Hansas-Christophas Buchas, Juanas Luisas Cebriánas, Umberto Eco, Gjorgy's Konrádas, Julia Kristeva, Claudio Magris, Salmanas Rushdie's, Fernando Savateras, Peteris Schneideris.

Kreipimasis pradedamas grėsmingu perspėjimu: „Europa nėra tiesiog apimta krizės. Ji miršta. Žinoma, ne kaip teritorija, bet kaip vieningos Europos idėja. Kaip svajonė ir kaip projektas“⁵. Apžvelgus besiklostančias peripetijas, jau įvykusius pokyčius ir patirtus praradimus, galima pasirinkti vieną iš dviejų: politinę vienybę arba mirtį. Mirties formų gali būti įvairiausių, merdėti galima dvejus, trejus, penkerius ar dešimt metų, šis procesas bus kupinas remisijų ir kiekvieną kartą apims apgaulingas palengvėjimo jausmas, esą blogiausio išvengta. Tačiau viskas yra tik vėluojanti atgaila, kurią lydi naivi viltis, tarsi nuo mirties būtų įmanoma pasislėpti⁶.

³ Terry Eagleton. The truth speakers. Rec. Stefan Collini. *Absent Minds: Intellectuals in Britain*. Oxford University Press, 526 p., *New Statesman*, 2006 04 06. Prieiga per internetą: <https://www.newstatesman.com/node/164028> [žiūrėta 2013 04 08].

⁴ We need our intellectuals: Kenan Malik reviews *Absent Minds: Intellectuals in Britain* by Stefan Collini, *The Telegraph*, 2006 05 14. Prieiga per internetą: <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3652323/We-need-our-intellectuals.html> [žiūrėta 2017 10 08].

⁵ BHL, Umberto Eco, Salman Rushdie... appellent à „reconstruire l'Europe ou mourir“

⁶ Vassilis Alexakis, Antonio Lobo Antunes, Hans-Christoph Buch, Juan-Luis Cebrian, Umberto Eco, Gjorgy Konrád, Julia Kristeva, Bernard-Henri Lévy, Claudio Magris, Salman Rushdie, Fernando Savater, Peter Schneider, *L'express*, 2013 01 25. Prieiga per internetą: http://www.lexpress.fr/actualite/monde/europe/bhl-umberto-eco-salman-rushdie-appellent-a-reconstruire-l-europe-ou-mourir_1213571.html [žiūrėta 2013 03 11].

⁶ *Ibid.*

Gal Umberto Eco teisuus, sakydamas, kad intelektualų „tikrasis priešas – tinginystė“, nes jie gali be paliovos postringauti, užuot kuriamąją mąstymo energiją nukreipę keisti tikrovei, kurdami prasmingą ateitį?

Pirmiausia gal liaukimės kalbėję pirmuoju asmeniu nuo asmeninio „pjedestalo“, pasak Stefano Collini'o, ir pabandykime savo pašaukimą (polėkius ir ambicijas) suderinti su tautinėmis aspiracijomis? Juk kiek gali tęstis tasai aklojo pokalbis su kurčiuoju? Ryszardas Legutko, matyt, teisuus: nors Rytų Europos šalių nacionalinė savimonė tiesiogiai susijusi su intelektualų veikla, paradoksalu, bet čia intelektualai taip aršiai kaip niekur kitur priešinasi tautinėms tradicijoms⁷.

Vertybės, paveldas, kultūrinė atmintis tampa atgyvenomis, net iškiliai nesenos praeities asmenybės jau „išstrėmėme“ į užtarnautą poilsį, esą jos praradusios ir žavesį, ir įtaką. „Nepaaiškinama dieviškoji valia kai kuriuos žmones apdovanojo išrinktojo malone, o kitiems skiria pasmerktojo dalią“, – rašė prancūzų antropologas Louis Dumont'as, „Esė apie individualizmą“ aptardamas moderniosios ideologijos genezę⁸. Vis dėlto tam, kuris eina pašaukimo keliu, nederėtų blaškytis tarp dviejų blogybių: „nebebūti intelektualais ir tapti galios lauko žaidėjais arba vis labiau gravituoti į populiariąją kultūrą ir įžymybės veikimo logiką“⁹, kaip siūlė Leonidas Donskis, nes pernelyg paprasta tapti tiesiog nepakaltinamiems arba degraduoti. Privalu „ugdyti kritiškumo pojūčius, padedančius atskirti gyvačių aliejaus pardavėjus nuo mąstytojų, kurie gali būti puikūs pakeleiviai, einant tiesos paieškų keliu“¹⁰.

Kadaise Algirdas Julius Greimas rašė: „Bergždūs mėginimai sutramdyti kasdienybę arba nuo jos pabėgti: išsprūstančio netikėtumo ieškojimas. O vis dėlto vadinaimosios estetiškos vertybės – vienintelės švarios, vienintelės, atmesdamos bet kokią negatyvumą, galinčios traukti aukštyn. Netobulumas pasirodo tada kaip tramplinas, sviedžiantis mus iš nereikšmiškumo prasmės link“¹¹. Beje, sekdamas mus kaip vedlys, kaip rašė vokiečių filosofas ir kritikos teoretikas Walteris Benjaminas¹², Greimas išlieka idėjų, sumanymų ir prasių inspiratoriumi, skatindamas kalbėti, rašyti ir klausti. Tokį poveikį daro ironiška ir žaisminga jo savastis, nepriklausoma intelektualo laikysena. Suprasdami savo ribotumą, netobulumą, turėtume ir mes siekti intelektualinio prisikėlimo, kuris vestų prasmės link.

⁷ Ryszard Legutko. O tak zwanych końcu inteligencji, *Inteligencja, tradycja i nowe czasy*. Pod redakcją Hanny Kowalskiej. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001, p. 33–40.

⁸ Louis Dumont. *Esė apie individualizmą: Modernioji ideologija antropologiniu požiūriu*. Iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Skersytė. Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 74.

⁹ Leonidas Donskis. Inetelektualų eros pabaiga Lietuvoje, *delfi.lt*, 2008 06 06. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ldonskis-intelektualu-eros-pabaiga-lietuvoje> [žiūrėta 2013 03 17].

¹⁰ Apie teologiją, filosofiją, miestą ir kitus kūrinius, kurie mūsų nemyli: Su Stevenu Schroederiu ir Davidu Breedenu kalbasi Almantas Samalavičius, *Kultūros barai*, 2012, Nr. 12, p. 7.

¹¹ Algirdas Julius Greimas. Apie netobulumą. *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, 1991, p. 222.

¹² Greimas mus seka kaip vedlys. In: Paolo Fabbri. Simuliakrai ir semiotika: programos, taktikos, strategijos. Vilnius: Baltos lankos, 2009, 30, p. 41–42.

Individualūs veiksmai, derinami siekiant bendrų tikslų, kai situacija tampa vis grėsmingesnė, gebėjimas susivienyti, net jei kartais toji vienybė grindžiama pačiomis prieštaraujančiomis paskatomis, pavyzdžiui, tuštybe, savanaudiškumu ar naivumu, ir atsidėti naujų idėjų paieškoms, išlaikant nepriklausomą laikyseną, – skiriamieji bruožai, būdingi intelektualams, nestokojantiems polėkio. Atrodo, nemažai tokių bruožų mums dar teks išsiugdyti.

Collini atmeta kaip beviltišką romantišką kiekvieną, kuris mano, kad intelektualai atlieka svarbų socialinį vaidmenį, arba kad jų tikslas yra, Andrewo Maro žodžiais, išlaikyti valdžią turintiems įrodymus ir žinantiems tiesą, pateikti nepatogią analizę tiems, kurie nori greito ir nesudėtingo sprendimo“.

Gal ir mums reiktų, kaip Collini siūlo, kad mes turėtume žvelgti į intelektualus kaip „prastus“. Paprastai tai, kad draugai, kolegos ir „netgi sau“ gali būti laikomi intelektualais. Taip pat įprasta, kad intelektualams būdingos veiklos vykdymas neturėtų būti laikomas išskirtinai didvyrišku, ypatingai sunkiu ar išskirtinai spalvingu ar netgi nepaprastai svarbiu. Tai nėra „nerimą kelianti“ ar „apokaliptinė“ ar netgi itin pikta nuomonė, kad jei intelektualams nėra nieko ypatingo ar svarbaus, tai nėra nieko ypatingo ar svarbaus intelekto gyvenime ar idėjose – ir tai gali būti tik žalinga mūsų kultūroms.

„Prarastas protas“, „nykstančios galios“, ironijos ir sarkazmo, kaip intelektualinio brandumo liudijimo, transgresija, post-tiesos iškilimas, transmedialumo įsivyravimas – kaip iššūkiškai viešojo intelektualumo atgimimui. Įvertinus lietuviškąją intelektualiąją istoriją, galima formuoti (iš)gyvenimo ir prisikėlimo misijas.

Istorinės esatys, arba prarasto laiko beieškant

Atsidūrę su(si)tinklinimo, imitacijos ir tuštumos, informacinių greitkelių ir kibernetinės erdvės eroje, siekiame vertybinio susitelkimo ir kritiškumo sugrįžimo nacionalinio klestėjimo iššūkius ir pavojus patiriančioje realybėje. Technologinės modernizacijos, kaip keitimosi pagal šiandienos reikalavimus ir poreikius, pasekmės tampa nevaldomu informacijos, naujinimosi, viešinimosi ir „tariamo“ socialinio tinklinio aktyvumo srautu.

Grįžimas atgal į Apšvietos laikus, vadinamus ir Proto amžiumi, kai formavosi intelektualinis ir filosofinis judėjimas, Europoje dominuojant idėjų pasauliui, filosofai ir mokslininkai plačiai skleidė pamąstymus bei idėjas susitikimuose mokslo akademijose, masonų ložėse, literatūros salonuose, kavinėse ir spausdintose knygose, žurnaluose ir pamfletuose. Protas kaip pagrindinis žinių šaltinis, pažangūs idealai, kaip laisvė, progresas, tolerancija, brolija, konstitucinė valdžia, ir religinė tolerancija, priešinantys absoliučiai monarchijai ir fiksuotoms Romos katalikų bažnyčios dogmoms.

XIX amžiaus posūkis – Europos istoriją modernizavę pramonės industrializacijos ir miestų augimo bei vystymosi procesai paveikė visuomenės raidą, sukūrė

pagrindus visuomenės demokratizacijai ir lėmė modernių tautų susidarymą, iniciavo sekuliarizaciją ir kovą už moterų teises, emancipacijos kilimą ir švietimo plėtrą bei raštingumo skatinimą. Su akademinėmis institucijomis siejamas viešųjų intelektualų kaip socialinės grupės formavimasis atspindėjo amžiaus lūkesčius – šviesti, lavinti ir skleisti kritinę laikyseną. Intelektualinės romantizmo intencijos derėjo su naujos kuriamosios galios įsivyravimu ir demokratiškos idėjų sklaida.

Slaptosios draugijos, pakeitusios XIX amžiaus pasaulėvaizdį, atvėrė laisvės ir pasipriešinimo, nesitaikstymo ir vieningumo principais grindžiamas orientacijas. Lietuvoje masonų pradžia datuojama XVIII a. viduriu, didikams – kunigaikščiui Andriui Ignui Oginskiui, vienam turtingiausių Europos aristokratų, aukštas pareigas ėjusiam politikui, valdžiusiam didžiulės žemės Karoliui Stanislovui Radvilai ir grafui, Lietuvos didžiajam raštininkui, Rusijos senatoriui ir oberhofmaršalui Jurgiui Mykolui Vielhorskiui įstojus į lenkiškas ložas. 1776 metais vasarį Klaipėdoje įkūrus pirmąją masonų ložę dabartinėje Lietuvos teritorijoje „Memfis“, kuri veikė iki 1935 metų, tais pačiais metais lapkritį įsteigta pirmoji masonų ložė Vilniuje „Šv. Karolio riterių komandorija“, kuri 1780 metais suskilo į tris ložas: prancūzakalbė „Gerojo Ganytojo“, germaniškoji „Išminties šventovės“ ir lenkiškoji „Uoliojo lietuvio“, neužilgo tapusios suvienytą Didžiąją provincijos ložę „Lietuvos tobuloji vienybė“ (magistras Mykolas Kleopas Oginskis, 1794 m. balandžio 29 dieną Vilniuje viešai deklaravęs savąjį pasišventimą „Tėvynės labai įnešu savąją dalį: turtą, darbą ir gyvenimą“ (Oginskis, p. 215–217). 1779 metais masonai Lietuvoje buvo itin įtakinga draugijų ir sambūrių jėga. XIX a. pradžioje Lietuvos ir Lenkijos masonai žinomi kaip svarbiausi išsivaduojamųjų judėjimų organizatoriai. 1818 metais Lietuvoje buvo apie 700 masonų ordino narių, pastariesiems priklausė dauguma Vilniaus universiteto profesorių. Kilus iniciatyvai reformuoti – dėmesys švietimui ir labdarai, socialinėms programoms, remiant neturtingus ir gabius studentus, taip pat buvo norima atsikvoti archajiškų ritualų, misticizmo ir slaptumo. Organizacinę sandarą perėmė organizacijos, slaptos draugijos, sambūriai, politinės partijos.

1817 metais įsikūrusi Šbravcų (vadinamoji „Nenaudėlių“, lenk. „*Szubrawcy*“) draugija, atsiskyrusi nuo masonų, siekė keisti moralines nuostatas, kovoti su girtavimu, azartiniais lošimais, obskurantizmu, kaip priešišku mokslui, švietimui, pažangai. 1819 metais paskelbtame „Šbravcų kodekse“, buvo apibrėžtos draugijos nario prievolės ir įsipareigojimai: „rodytis kaip žmogus teisingas ir apsišvietęs, uoliai vykdyti savo luomo prievoles, negirtauti, nelošti azartinių lošimų, o lošiant kokį žaidimą, išloštus pinigus atiduoti ligoninei; nuolat skaityti bent vieną laikraštį, per mėnesį perskaityti bent vieną 10 lankų knygą, turėti 10 savo nuosavų knygų (draugija, kaip matome, nesunkino įstojimo), kas mėnesį nusipirkti bent vieną kūrinių (kodeksas čia padarė grubų neatsargumą, iš kūrinių neišjungęs kalendorių; kitais požiūriais toks atsargus, čia paliko landą), kas 20 dienų į sueigą atnešti bent ketvirtį prirašyto popieriaus leidiniui „Wiadomości Brukowe“ – šbravcų kodeksas“ (Kraszewski, 1837). Parodijuodami kitus kodeksus, vadovaudamiesi šviečiamosiomis intencijomis, prak-

tikuodami kritinio proto nuostatas, jausmo jėgą, satyrinį rašymo stilių, „Nenaudėliai“ plėtė tradicinį pasaulėvaizdį, skatino pozityvius pokyčius ir inicijavo platesnį vertinamąjį akiratį bei siekė keisti pasaulį.

Ties švietėjiška veikla susitelkę filomatai (gr. *philomates* „mokslo mylėtojai“), slapta anticarinę politiką propagavusi Vilniaus universiteto studentų draugija, veikė tik šešerius metus, 1817–1823 metais. Tikėdami, kad Hinc itur ad astra („Iš čia kyla ma į žvaigždes“), kaip įrašytą ant 1753 m. universiteto įkurtos observatorijos fasado, ir vedami Vilniaus filomatų įkūrėjų – poeto Adomo Mickevičiaus bei geologo Ignoto Domeikos, jie siekė tobulinti Lietuvos švietimo padėtį, rinko medžiagą, atlikdami socialinius tyrimus, parengė instrukciją švietimo, papročių, gyventojų ir pramonės klausimais, skirdami pagrindinį dėmesį mokinio ir mokytojo tarpusavio santykiams, vertė aktualią užsienio literatūrą į lenkų kalbą. Filaretai („dorybės mylėtojai“), kita slapta studentų organizacija, veikusi Vilniaus universitete 1820–1823 metais, buvo įkurta masonams priklausiusio Tomo Zano, kuris jai ir vadovavo. Draugijai priklausė apie 176 nariai, tikėdamiesi verbuoti geriausiai besimokančius studentus, dėl draugijos narių suėmimų taip ir liko tik sumanymas. 1820 m. pavasarį Tomas Zanas įkūrė ir Spindulingųjų draugiją. Teigiama, kad filomatai siekė visiško slaptumo, todėl plėsdami savo veiklą ir kurdami dukterines organizacijas, jie laikėsi ypatingos konspiracijos ir dauguma narių net neįtarė sąsajų bei ryšių. „Spindulingieji rengdavo studentų gegužines, paprastai vykdavusias Markučių ažuolyne, ir sulaukė milžiniško pasisekimo – draugiją sudarė beveik 200 narių. Draugijos įstatuose buvo pabrėžiamas narių asmeninio etinio ir moralinio tobulėjimo būtinumas, sueigoje buvo daug kalbama ir apie laisvės idealą“¹³.

Bendrame nacionaliniame kontekste išsiskirianti vadinamoji Lietuvos provincijos intelektualinė grupė susiformavo XIX a. pradžioje ir buvo veikli iki XIX a. septintojo dešimtmečio¹⁴. Patekdami į lenkų kultūros tyrėjų akiratį, lietuvių ir lenkų intelektualai buvo vertinami gana įvairiais aspektais: kaip valstybes vienijanti galia ir romantinių idėjų propaguotojai, originalūs mąstytojai, mitologijos kūrėjai ir atminties puoselėtojai¹⁵. Apskritai, naujausios Lenkijos intelektualinės istorijos publikacijos pasižymi

¹³ Spindulingasis filaretas Tomas Zanas. Tekstas parengtas, remiantis Vytauto Skuodžio knygos „Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai: istorinė apybraiža“ (Vilniaus universiteto leidykla, 2003) informacija. Prieiga per internetą: <https://www.vu.lt/naujienlaiskis/4198-spindulingasis-filaretas-tomas-zanas> [žiūrėta 2019 12 10].

¹⁴ Reda Griškaitė. Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pr. – XIX a. 7 d.). Lietuvos istorijos institutas XIX amžiaus istorijos skyrius Mokslo tyrimo programa (I dalis). 2010–2015 m. Lietuvos visuomenės tradicinis elitas: bajorų ir dvasininkų luomų pokyčiai modernizacijos sąlygomis (XIX a. – XX a. pr.). Prieiga per internetą: <http://senas.istorija.lt/html/xix3.html> [žiūrėta 2019 12 10].

¹⁵ Ryszarda Czepulis-Rastenis. *Klasa umysłowa: inteligencja. Królestwa Polskiego (1832–1862)*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1973; *Inteligencja polska XIX i XX wieku*. Pod red. R. Czepulis-Rastenis. Warszawa: Państwowe Wydawn. Nauk, 1981; Ryszarda Czepulis-Rastenis. *Ludzie nauki i talentu: studia o świadomości społecznej inteligencji polskiej w zaborze rosyjskim*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988; Maria Janion, Maria Żmigrodzka. *Romantyzm i historia*. Warszawa: PIW, 1978; , Małgorzata Litwinowicz-Droździel. *O starożytnościach litewskich: mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kraków: Universitas, 2008.

plačiu tarpdalykinių tyrimų lauku, atskleidžiant savitą kultūrinę ir socialinę panoramą. Ieškoti inteligentiškojo totemo ar pasinerti į prarasto laiko fantasmagorinius vaizdinius, atkuriant intelektualinio elito kaip aristokratijos, didikų ir šviesuolių istoriją, siekiama kurti šviesą tamsos karalystėje (Smoczyński, Zarycki 2017). Pasitelkus prasmingus iškilumo matmenis, vertybiniais rodmenimis išlieka tikrieji LDK piliečiai, kaip Jerzy Giedroyc, įvardijamas kaip Rytų politikos „architektas“, pasišventę intelektualinei veiklai, nepaisant sienų, istorijos ir tautinių prioritetų (Turkowski 2018).

Intelektualinės istorijos svarba išlieka kaip svarbiausias nacionalinės tapatybės įvardijimas. Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio istorijos instituto dar 1975 m. – Lenkijos socialinės istorijos katedros prof. Stanisławo Kalabińskiego iniciatyva buvo pradėti intelektualinės istorijos tyrimai, kuriuos nuo 1980 m. tęsė Ryszarda Czepulis-Rastenis. Ši tyrimų grupė tapo svarbiu apsikaitimo mintimis ir patirtimi centru, pritraukiančiu socialinius istorikus iš įvairių Lenkijos vietų, taip pat ir iš užsienio, kurių atliekami tyrimai buvo skelbiami Ryszardos Czepulis-Rastenis rengtoje XIX–XX amžiaus Lenkijos inteligentija (*Inteligencja polska XIX i XX wieku*) serijoje (6 tomai, 1978–1991).

Nauja komparatyvistinė intelektualų istorijos perspektyva, apimanti Rytų ir Vidurio Europos regioną, skatina bendrų tyrimų pradžią. Leipcigo universiteto mokslininkė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová 2018 metais paskelbė monografiją *Artists and Nobility in East-Central Europe: Elite Socialization in Vilnius and Brno Newspaper Discourse in 1795–1863*, kurią išleido De Gruyterio Oldenbourgo leidykla Berlyne. Gilinimasis į „tauriąsias“ vertybės, formavusias kūrėjų karjerą XIX amžiaus spaudoje, įvardijamos kaip labdara, geras skonis, kosmopolitizmas ir patriotizmas, tikintis potencialiai integruotis ir skatinti naujoves, skleidžiant tikrąsias vertybes (Beresnevičiūtė-Nosálová 2018).

Regionistikos studijos tampa vis populiarensnė įvairialypių istorinių fenomenų atžvilgiu. 2017 m. gruodžio 11 d. Varšuvoje, Lenkijos Mokslų akademijos Literatūros institute buvo surengtas COST veiklos „*New Exploratory Phase in Research on East European Cultures of Dissent*“ („Nauja Rytų Europos šalių disidentinių judėjimų tyrimų fazė“) valdymo komiteto posėdis, kuriame dalyvavo Lietuvos atstovas dr. Vykintas Vaitkevičius. Posėdžiui pirmininkavo veiklos vadovas dr. Maciej Maryl, šiame projekte dalyvauja daugiau kaip 30 šalių iš Rytų Europos regiono, trys šalys (Ukraina, Gruzija, Albanija) pakviestos stebėtojų teisėmis. Pasipriešinimas ir disidentija buvusioje socialistinėje Europoje 1945–1989 metais vertinama kaip puikus Europos artimos praeities etapas, kuris ne tik lemiamai informuoja apie postsocialistinių visuomenių tapatybes, bet ir pakeitęs žemyną vis dar teikia svarbias nuorodas šiuolaikiniams socialiniams judėjimams visame pasaulyje¹⁶.

¹⁶ CA16123 *New Exploratory Phase in Research on East European Cultures of Dissent*: Description. In: COST European Cooperation in Science & Technology, nep4dissent.eu, 2017–2020. Prieiga per internetą: <https://www.cost.eu/actions/CA16213/#tabs|Name:overview> [žiūrėta 2019 12 12].

Viešieji intelektualai, apibrėžiami kaip unikali socialinė veiklumo, mintijimo ir kritikos reinkarnacija, gyvuoja kaip tradicija, nuo XIX a. pradžios perduodama iš kartos į kartą, nepaisant verslo, technologijų naujadarų ir socialinio kapitalo dominavimo ir tikint stebuklinga išlikimo galia.

Apie XIX a. intelektualus, tokius kaip Stanislovas Moravskis, buvo sakoma, kad savo sielą jie nešę ant delno (Koženiausienė 2010). Dabartiniai lietuvių intelektualai tokį sielos atvirumą pateikia kaip atgyveną, atrodytų, kad seniai praradę arba tiesiog jaučiasi pernelyg patogiai, didžiuojasi visą laiką esantys dėmesio centre, o kad iš jo nedingtų, būtinai primena apie savo emocinę būklę, išdėsto kokią nors svarbią asmeninę patirtį, pateikia neklystamą, todėl neginčytiną nuomonę.

Lietuviškosios realijos, ieškojimai ir praradimai

Garsiausias lietuviškas intelektualinis proveržis įvyko 2010 m. vasarą, kai buvo paskelbtas Tomo Venclovos pareiškimas „Aš dūstu“, kurį perspausdino dauguma interneto portalų ir kuris sulaukė nemažai emociingų atsiliepimų¹⁷. Lietuvos žmonės buvo kviečiami „dekonstruoti pasenusį mąstymą ir anachronišką valstybinę ir tautinę sąmonę“¹⁸, tiesa, nepatarta, kaip tą reikėtų daryti ir kokie „viešieji veiksmai“ lemtų mūsų elgesio pokyčius bei metamorfozes.

Lietuvių intelektualai *in corpore* buvo kaltinami stokojantys savikritikos, autoironijos ir platesnio požiūrio, kokybiškai mąstančiais pripažinti tik du asmenys: Leonidas Donskis, „kuris dar neatmetė Sokrato priesaikų“ [gal priesaikų?], todėl „viešai klausia: kas su mumis atsitiko?“¹⁹ Ir, be abejonės, pats pareiškimo autorius, neseniai sulaukęs garbaus 80-mečio, viešai pareiškęs, kad „Esame didelės krizės Europoje ar net jos griūties liudininkai“²⁰ ir „Didelis yra tas, kuris nelaiko savęs mažu“²¹.

Apskritai, didžiojo lietuvių intelektualo gerbėjų ir garbintojų ratas nekviestiuoja pilietinių ir moralinių prioritetų, pasitelkdamas plačią vertinamąją skalę ir atrasdamas išskirtinius „pasaulio žmogaus“ bruožus, iškylančius virš provincialaus nacionalinio horizonto:

¹⁷ Tomas Venclova. Aš dūstu, *bernardinai.lt*, 2010 07 14. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt> [žiūrėta 2013 03 17].

¹⁸ Algirdas Patackas. Aš irgi dūstu (atsakymas į T. Venclovos straipsnį „Aš dūstu“). *lrytas.lt*, 2010 07 21. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt> [žiūrėta 2013 03 17].

¹⁹ Tomas Venclova. Aš dūstu. *bernardinai.lt*, 2010 07 14. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt> [žiūrėta 2013 03 17].

²⁰ Tomas Venclova. Esame didelės krizės Europoje liudininkai. *lrytas.lt*, 2017 05 20. Prieiga per internetą: http://lietuvsodiena.lrytas.lt/aktualijos/2016/07/02/news/t-venclova-esame-dideles-krizes-europoje-liudininkai--713603/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy [žiūrėta 2017 10 07].

²¹ Tomas Venclova. Didelis yra tas, kuris nelaiko savęs mažu. *lrytas.lt*, 2017 05 24. Prieiga per internetą: <http://kultura.lrytas.lt/literatura/2017/05/24/news/tomas-venclova-didelis-yra-tas-kuris-nelaiko-saves-mazu--1375640/> [žiūrėta 2017 10 07].

Tomas Venclova yra vienas didžiausių autoritetų ne tik poetiniame pasaulyje, bet ir Lietuvos socialinėje, kultūrinėje kritikoje. Jo kritinis mąstymas buvo ir yra paguoda lietuviui, reginčiam Lietuvą pasauliniame kontekste, norinčiam atrasti Lietuvos kultūros vietą Europos kultūros kloduose. T. Venclova mane išmokė matyti kultūrinį horizontą ir nepasiduoti pagundai šlovinti tik tai, kas šiapus pačių baimingai pasistatytų sienų, ginančių nuo kitokio požiūrio, kitokios patirties, abejonės²² (*15min* žurnalistas, apžvalgininkas Paulius Gritėnas).

Aš nuolat grįžtu ties Tomo Venclovos tekstais. Man labai svarbus šio poeto, kultūros tyrinėtojo ir publicisto raginimas vertinti šiuolaikinį pasaulį ne kaip grėsmę, o kaip kultūrų poliologą, į kurį privalo įsitraukti ir Lietuvos visuomenė; nuolatinis poreikio žvelgti į Lietuvoje vykstančius procesus iš tam tikros perspektyvos deklaravimas; būtinybės užsimti kritine įvairių visuomenės ir kultūros provincialumą signalizuojančių reiškinų refleksija aktualinimas; pagaliau – persergėjimas neiškelti tautos kategorijos aukščiau už žmoniškumą, tiesą ir laisvę²³ (Aurimas Švedas).

Tomas Venclova man yra paribio žmogaus idealas. Žmogus, tvirtas savoje tapatybėje, tačiau kartu tiesiantis tiltus per sienas, kurios mus padalijo dėl istorijos, ideologijų, religijos, tautybės ar kitų priežasčių. Kitame matyti ne karikatūrą, ideologijos atspindį, kraujo grupę, kalbą, o visų pirma žmogų – tai yra visos jo kūrybos esencija. Prisimindamas Tomą Venclovą, visada grįžtu prie jo lūžinio eilėraščio „Hidalgo“, bylojančio apie donkichotišką pareigą nesirinkti atsargių žodžių liudijant tiesą, mylėti netausojant savęs. Ir nesvarbu, kad už visą tą didį vargą galbūt tebus atlyginta purvina planetos pakele²⁴ (portalo „Bernardinai“ vyr. redaktorius Donatas Puslys).

Surengus Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje organizuotoje diskusijoje ir apmaščius Tomo Venclovos – poeto, akademiko, publicisto ir visuomenės veikėjo – indėlį į kultūrą, jo darbų ir minties tęstinumą šiandienėje Lietuvoje, dalyvaujant Tomui Venclovai, Pauliui Gritėnui, Virginijai Cibarauskei, Donatui Pusliui, Sauliui Vasiliauskui ir diskusiją moderuojant dr. Aurimui Švedui, tapo akivaizdi „tikrojo Lietuvos intelektualo“ figūra²⁵ kaip šviesaus kelrodžio tamsos karalystėje.

Niekas neabejoja Tomo Venclovos šviečiamosiomis intencijomis ir populiariąja politika, kosmopolitine laikysena ir visažinio intencijomis. Amžinai maištaujantis, anksčiau prieš „melagingą visuomenę“, dabar „prieš mūsų intelektualus ir pseudointelektualus, kurie, girdi, visi aliai vieno mąsto prieštvainėmis, iš komunizmo paveldėtomis kategorijomis ir norėtų lietuvių tautą aptverti nuo šiuolaikinio globalaus pasaulio kažkokia spygliuota tvora“²⁶, legendomis apsipynęs poetas siekia pakilti virš provincialios minios, imituodamas viešojo intelektualo ruporinę kalbėseną.

²² Tomo Venclovos 80-mečiui. *Lituanistika*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017 09 11. Prieiga per internetą: <https://blog.lnb.lt/lituanistika/tag/paulius-gritenas/> [žiūrėta 2017 10 12].

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Jubiliejinis Tomo Venclovos renginys: video įrašas. *Po Tomo Venclovos jubiliejinio vakaro-diskusijos: atgarsiai žiniasklaidoje*. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2017 09 11. Prieiga per internetą: <https://blog.lnb.lt/lituanistika/tag/jubiliejus/> [žiūrėta 2017 10 12].

²⁶ Romas Gudaitis. Kai legenda dūsta (atsakymas T. Venclovai). *delfi.lt*, 2010 07 26. Prieiga per

Tiesa, mūsų intelektualų veiklai tartum būdinga veikla iš šalies, paraštėse, kažkur spaudos užkulisėse. „Tai lemia mąstymo, akademinės veiklos, kūrybos specifika. Tegu daro kiti, o mes pasvarstysime, komentuosime... Aš būsiu nepriklausomas, aš būsiu nepatenkintas, aš būsiu opozicijoje, kuri tik viena yra aukščiausia opozicijos forma, tačiau nieko nedarysiu, kad ta situacija keistųsi, aš rašysiu ir kalbėsiu, tačiau atmesiu prozišką veiklą, apsiribosiu akademinė, moksline ir kūrybine veikla – tokia intelektualo laikysena šiandien“²⁷. Viena vertus, tai lėmė valdžios požiūris: „jai ramiau be intelektualų, kūrybos, kultūros, mokslo žmonių, juk ji bejėgė varžytis, konkuruoti idėjomis. Didžioji mūsų nelaimė ir prakeikimas, kad mums patogiau yra stebėti viską iš šalies“²⁸. Ir kaip galėtume pakeisti dešimtmečiais susiklosčiusią tradiciją, jei viešųjų intelektualų ateities scenarijai gana pesimistiški.

Prieš dvylika metų, sekant ir Vakarų pasaulio tendencijomis, orakuliškai buvo paskelbta intelektualų eros pabaiga ir Lietuvoje: „Skausmingas Lietuvos elito formavimasis marginalizavo ir į paraštę negrįžtamai nubloškė daugelį 1988–1992 metų intelektualinių ir politinių šalies herojų, todėl belieka tik konstatuoti faktą, kad tokio personažo kaip laisvas viešasis intelektualas Lietuvoje netrukus gali nebekiti.“²⁹

Esą akademinės institucijos pernelyg silpnos (kodėl negalima jų sustiprinti?), nėra idėjų ir vertybių sistemos (gal galima parsisiųsdinti internetu?), vyrauja nepagarba mokslui ir išsilavinimui (čia jau nieko nebepakeisi). Pasak visažinio filosofo, visų išvardytų neigiamybių „persmelktoje šalyje intelektualams – žmonėms, vis dar tikintiems galimybe nutiesti tiltus tarp minties ir veiksmo arba tarp idėjų ir viešo veikimo – lieka tik du keliai. Jiems belieka tik nebėbūti intelektualais ir tapti galios lauko žaidėjais arba vis labiau gravituoti į populiariąją kultūrą ir įžymybės veikimo logiką“³⁰. Niveliuojama viešojo intelektualo prasmė atskleidžia pareigos, poreikio ir vertybių realijas, keičiantis akademiniam prioritetams ir prarandant viešąjį interesą.

Paskelbęs „Intelektualų eros pabaigą Lietuvoje“ 2008 m., Leonidas Donskis iš tiesų prognozavo distopinę Lietuvos ateitį. Kalbėdamas apie intelektualus, ypač viešuosius, kaip nykstančią kategoriją, jis pabrėžė: „Vakaruose jie vis labiau nyksta dėl gan destruktivos akademinio pasaulio įtakos. Griežta akademinė, t. y. metodo ar disciplinos, kontrolė, kuri yra viso labo tik technologinės ir politinės kontrolės kaukė, viešajam intelektualui nepalieka didelių šansų įgyti įtakos idėjų pasaulyje. Jis ten neretai stigmatizuojamas kaip balta varna, išsišokėlis, ekscentrikas, populiarizatorius arba tiesiog nepakankamai griežtas ir todėl pažeidžiamas akademikas“³¹.

internetą: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rgudaitis-kai-legenda-dusta-atsakymas-tvenclovai.d?id=34851823> [žiūrėta 2017 10 12].

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Leonidas Donskis. Intelektualų eros pabaiga Lietuvoje. *delfi.lt*, 2008 06 06. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ldonskis-intelektualu-eros-pabaiga-lietuvoje> [žiūrėta 2013 03 17].

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

Jei efektyvus (prasmingas) veikimas vertinamas pagal buvimo įžymybę, t. y. „žurnalistu, televizijos žmogumi ir internetinių portalų apžvalgininku – ypač tokioje televizijoje ir apskritai vizualumo persmelktoje šalyje kaip Lietuva“ laipsnį, atsiduriame tam tikrame totalaus plokštėjimo būvyje. Neatsitiktinai kasmet renkami Lietuvos įtakingiausių verslininkų, politikų, žurnalistų ir kt. dešimtukai bei penketukai, tartum siekiant atskleisti žiniasklaidos galią ir nacionalinį skurdą. Teiginys „Dabartinis viešasis intelektualas renkasi medijas kaip vienintelį kelią į anoniminės masinės visuomenės sąmonę“³² liudija seklų mūsų visuomenės būvį sudėtingais laikais.

Pats pasirinkęs viešojo intelektualo kelią, Leonidas Donskis sekė Aleksandru Štromu, kritikavo rusiškąją inteligento tradiciją, net jei ją siejo su tokiais iškiliais mąstytojais, kaip Nikolajus Berdiajevas. Pasak profesoriaus Gintauto Mažeikio, „šia prasme Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina buvo atsidavę inteligentai, tačiau ne viešieji intelektualai, kurie laikytų visuomenės kritiką savo nuolatine laikysena. Donskis ne tik kritikuoja inteligentiją kaip idėjinius doktrinierius, bet ir nuosekliai ir sąmoningai renkasi viešojo intelektualo, t. y. racionalaus visuomenės analitiko ir kritiko kelią. Šis pasirinkimas buvo nuosekliai argumentuojamas kritikuojant tikrąją, ideologinius doktrinierius ir inteligentų išdavystės bei baimės fenomeną“³³.

Puoselėdami naujų laikų nerimo prisodrintą dialogą, Leonidas Donskis ir Tomas Venclova kvestionavo sudėtingas visuomenės ir asmens gyvenimo prasmes ir tapatybės klausimus laišku, kaip išpažinčių, fone. Tėvynė, kritiško ir pilietiško patriotizmo formulė – kaip defektyvios tėvynės „koregavimas“ ar savo šalies gynimas nuo kitų arogancijos ir pamokslavimo tapo nesibaigiančių disputų tema (Donskis, Venclova 2015, p. 10). Optimizmo paieškos skaudžių ir sudėtingų politinių įvykių akivaizdoje netapo „kritinės minties lauką bei akiratį plečiančiu dalyku“ (p. 60), kaip ir pasitelkus Voltaire'o *Kandidą, arba Optimizmą (Candide, ou l'optimisme)* paaiškėjo, kad viskas čia dabar ir anksčiau gerokai giliau, nei optimistų ir pesimistų ginčas, įvedus Vytauto Kavolio moralinės monopolijos diagnozę (p. 83). Įžvalgiai *Kandidui* klausiant, ar optimizmas yra išmintinga laikysena, pasak Leonido Donskio, sietinas su tikėjimu giliausia prasme apie tai, kad „gyvename geriausiame iš visų galimų pasaulių“ (p. 86), atskleidžia esminę poziciją: „Mes neturime tylėti. Tie, kurie mėgsta vieni kitus, domisi vieni kitais ir nori vieni kitus suprasti, privalo nuolat kalbėtis. Vertingas yra veiksmas, o ne pokalbio išvados“ (p. 91), užsidarant savajame dramblio kaulo bokšte. Leonido Donskio pranašystės dvasia tapo tam tikru išbandymu, suteikiant indulgenciją Tomui Venclovui: „Pranašu laikau ir tave“ (p.133), vertinant nacionalizmo grėsmes liberalaus, kaip priešpriešą nacionalizmo ir kosmopolitizmo dermei Tomo Venclovos pasaulėžiūroje.

³² *Ibid.*

³³ Gintautas Mažeikis. Leonidas Donskis: nuo faustiškųjų morfologijų iki takiojo blogio kritikos. In: Darbai ir dienos, 2017, p. 16. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/34425/1/ISSN2335-8769_2017_N_67.PG_11-29.pdf [žiūrėta 2017 10 08].

Gyvenimas „mirusių utopijų ir klestinčių distopijų pasaulyje“ (p. 135) Leonidui Donskiui buvo atspirties taškas veikti ir bendradarbiauti, kaip knyga su Baumanu *Living Evil: Living with TINA*, t. y. Margaret Teacher sukurtu fenomenu *There Is No Alternative*, pranašauja ir dabarties kaip post-tiesos laikų alternatyvumą. Vadinamieji įrankiai „kitaip“ susiremti oponuoja deklaruojamai pozicijai „pamilti tiesą“.

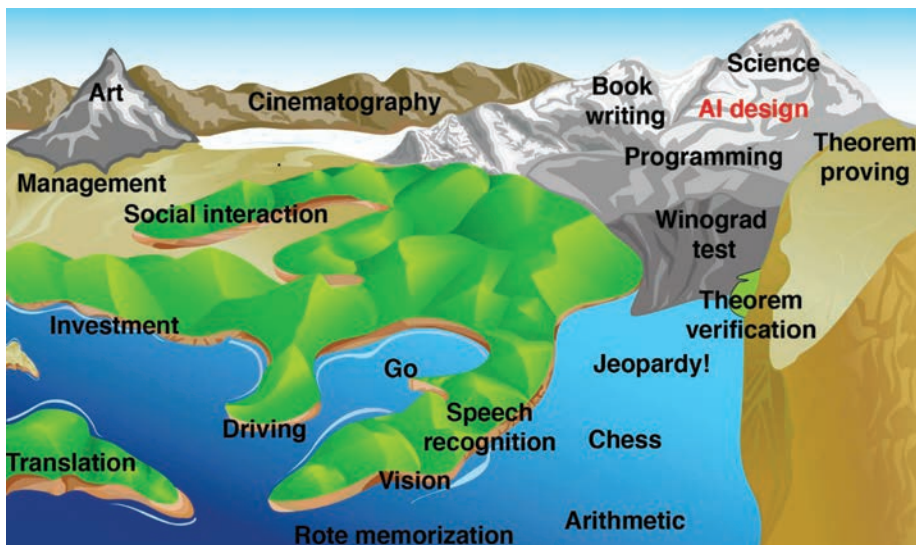
Nuleidę lietuviškojo intelektualumo kartelę ir atsidūrę laiko paribiuose, turėtume atsukti laiką ir pažvelgti į XX amžiuje puoselėtą viešojo kalbėjimo tribūną, kad galėtume susidėlioti bendrą mentalinį kraštovaizdį kaip pagrindą ateities scenarijams. Sugebėję palaikyti viešąjį dialogą ir turėdami prasmingą intelektualinę poziciją – Stasys Šalkauskis, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Marija Gimbutienė, Algirdas Julius Greimas, Vytautas Kavolis suteikė nacionaliniam akiračiui svarbių tapatybinių gairių. Neįtikėtinos svarbos uždavinys būtų sutelkti intelektualines nacionalines pajėgas bendram vaizdui apibrėžti, kad sudėliotume vertybinius orientyrus sudėtingame iššūkių, netikrų pranašų ir falsifikacijų laike.

Pasitelkę aktualiausias teorines prieigas ir bendradarbiaudami tarptautiniame tyrimų lauke, gebėtume atverti lietuviškąją intelektualinę Pandoros skrynią tam, kad taptume tuo, kuo esame ar turėtume būti. Vienu talentingiausių ir originaliausių šiuolaikinių Prancūzijos mąstytojų vadinamas Stanfordo universiteto profesorius Michelis Serres naujausioje knygoje „Rašytojai, mokslininkai ir filosofai kuria pasaulio posūkį“ (*Écrivains, savants et philosophes font le tour du monde*), kurią 2009 m. išleido Paryžiaus leidykla *Pommier*, drąsiai nagrinėja intelektualų įtaką ir svorį, galimybes ir ateitį, teigdamas, kad po kelionės aplink pasaulį mes vis tiek grįžtame namo ir parsivežame savo idėjas. Atstumas padeda geriau pamatyti, kas yra šalia mūsų, horizontas siūlo naują požiūrį į tautos, kuriai priklausome, kultūrą.

Nepaisydami bendrosios paviršutiniškumo atmosferos ir distopinių nykimo pasekmių, dykumos realių, negatyvumo vaizdinui tapus dabarties intelektualinių pokyčių akistata (Lipovetsky 2013, p. 41), globalioje arenoje viešieji intelektualai išlieka pačiuose įvairiausiuose regionuose, kaip Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje, Arabų pasaulyje, Kinijoje ir Rusijoje, sugeba kalbėti apie tai, kas svarbiausia, ir skatina mąstyti. Mūsų intelektualinė ateitis priklauso gebėjimo įveikti pavojus ir grėsmes, išsaugoti *sine qua non* tradiciją, vertinant dabarties transformacijas: „Atkreipkite dėmesį į šią milžinišką nuosmukio bangą: visos didžiosios vertybės, galutiniai tikslai ir institucijos, formavusios praeitis epochas, pamažu praranda esmę – argi tai ne masinis tuštėjimas, kuris visuomenę paverčia nukraujavusiu kūnu, kuris yra *désaffecté*!“³⁴

³⁴ Pranc. *désaffecté* – apleistas, nebenaudojamas, naudojamas ne pagal paskirtį, netinkamas (Gilles Lipovetsky 2013, p. 42).

Iššūkiams intelektualumui XXI amžiuje ir DI pokyčiai

Mind Children: The Future of Robot and Human Intelligence. Iliustracija iš: Hans Moravec. 1998. When Will Computer Hardware Match the Human Brain? In: *Journal of Evolution and Technology*, Vol. 1.

Patiriant neįtikėtiną, totalią ir visuotinę dirbtinio intelekto (DI) invaziją, intelektualumo samprata tampa išeities pozicija ir laboratorinių DI eksperimentų ir plėtros pagrindų. Geriausių DI tyrėjų simpoziume, kurį rengė Švedijos Nobelio fondas 2015 metų gruodį, buvo mėginama apibrėžti sąvokas „intelektas“ ir „galėjimas išmokti“, suteikiant intelektui tokias savybes, kaip gebėjimas logiškai mąstyti, supratimas, planavimas, emocijų išmanymas, savimonė, kūrybiškumas ir gebėjimas spręsti problemas (Tegmark 2019, p. 63), kad galima būtų vertinti žmogiškąjį ir dirbtinį, t. y. kompiuterinį, galintį imituoti protaujantį elgesį ir atliekantį užduotis, susijusias su žmogaus protu, tokias kaip vaizdų suvokimas, balso atpažinimas, sprendimų priėmimas ir kalbų vertimas, intelektus.

Intelekto, kuris apibrėžiamas kaip gebėjimas pasiekti sudėtingus tikslus, nėra įmanoma išmatuoti vieninteliu IQ parametru, būtina pasitelkti įvairių gebėjimų spektrą, aprėpiantį visus keliamus ir įveikiamus tikslus. Šiandienis dirbtinis intelektas vertinamas kaip gana siauras, kiekviena veikianti DI sistema gali pasiekti tik labai konkrečius tikslus. Apskritai aptariant dirbtinio intelekto vizijas, teigiama žodžio „intelektas“ reikšmė pakeičiama visiškai neutralia: įvardijant jį kaip gebėjimą pasiekti sudėtingus tikslus, nepriklausomai nuo to, ar tie tikslai laikomi gerais, *ar blogais*, etinis vertinimas eliminuojamas dėl kūrėjo ir kūrinio sąveikos, pasitelkiant loginę paralelę „lygiai kaip ir protingas žmogus gali arba smarkiai padėti žmonėms, arba jiems labai pakenkti“ (Tegmark 2019, p. 65).

Kanadiečių mokslininko, transhumanizmo idėjų išpažinėjo Hanso Moraveco „Žmogaus kompetencijos kraštovaizdis“ iliustracija, kurios viršūnės yra sunkus uždavins kompiuteriams, o kylantis jūros lygis rodo, ką kompiuteriai sugeba.

Daugiau kaip prieš du dešimtmečius sukurtas kompetencijų kraštovaizdis gana pakito, dirbtinis intelektas įvaldo vis daugiau žmogiškojo intelekto sferų, jūros lygis kyla nesustodamas ir, kaip tikimasi, turėtų pasiekti virsmo tašką ir galėtų sukelti realių, esminių „dramatiškų pokyčių“. Nors ir vadovaujamosi vizija, kurią palaiko ir Masačusetso technologijos instituto profesorius bei Fundamentinių klausimų instituto (*Foundational Questions Institute*) mokslinis vadovas Maxas Tegmarkas: „Tradicinė dirbtinio intelekto mokslininkų išmintis skelbia, kad intelektas galiausiai yra tik informacija ir skaičiavimas, o ne kūnas, kraujas ar anglies atomai. Tai reiškia, kad nesama esminių priešasčių, kodėl mašinos vieną dieną negalėtų tapti bent jau tokios protingos kaip ir mes“ (Tegmark 2019, p. 67–68).

Frankfurto knygų mugėje, vykusioje 2019 m. spalio 14–18 d., daug dėmesio buvo skirta su DI susijusiai literatūrai, buvo įrengta atskira erdvė DI. Taip pat buvo surengta konferencija „Steilvorlagen“, skirta informacijos specialistams ir duomenų mokslininkams, joje buvo aptariamose naujausios informacijos tyrimų tendencijos ir rinkos pokyčiai, naudojimo atvejai, susiję su tokiais naujoviškais technologijomis, kaip DI ir duomenų analizė. Nuo 2019 m. liepos iki rugsėjo mėn. UNSILO, pradėjusi veiklą Silikono slėnyje ir dabar reziduojanti Danijoje, DI leidyboje taikanti bendrovė, vykdė apklausą, kurioje buvo tiriama požiūris į DI naudojimą ir kaip DI naudojama akademinėje leidyboje. Pagrindiniai klausimai: kaip akademiniai leidėjai naudoja DI? Ar ši technologija yra žmonių sprendimų priėmimo papildas, ar pakaitalas? Tokie klausimai, gyvybiškai svarbūs visiems akademinės bendruomenės atstovams, domina naujausias DI technologijas taikančias įmones.

Įvertindami, kad DI yra visur aplinkui, kiekvieną dieną, įsiterpęs į pačias įvairiausias programas ir svetaines, jis padeda analizuoti duomenis, rekomenduoja transliuoti turinį ir sukuria asmeniniams poreikiams pritaikytą apsipirkimo patirtį. Dirbtinis intelektas taip pat pasirinko mokslinę produkciją ir su ja susijusią leidybą; vis dėlto, kokių iššūkių ir kokie poveikio turėtų tikėtis leidybos industrija? Tai dar vienas klausimas, kurį tyrė Frankfurto knygų mugė ir valdymo konsultacinė įmonė „Gould Finch“, atlikdami tarptautinę apklausą, kurioje dalyvavo 233 dalyviai iš 17 šalių. Rezultatai kartu su praktiniais galimais sprendimais buvo išsamiai paskelbti

Baltojoje knygoje, išskeldami skaitmeninės revoliucijos privalumus³⁵. DI ateina į kūrybą ir literatūrą. Virtualiosios realybės eroje kūrybingi kiborgai ir skaitmeniniai popstarai pradeda kurti ir grožinę literatūrą. „Menas+“ festivalis (*The Arts+ festival*) Frankfurto knygų mugėje tyrinėjo kultūros ir kūrybos ateitį skaitmeniniame amžiuje³⁶.

Nerimaujant dėl aukšto lygio mašinų intelekto ir super intelektualaus DI neįtikėtino augimo, buvo atlikta keturių ekspertų grupių apklausa 2012–2013 metais, kurių dauguma mano, kad DI raida pasieks žmogiškąjį intelektą per pastaruosius penkiasdešimt metų, ir tik vienas trečdalis ekspertų tokį vystymąsi vertina „blogai“ arba „ypač blogai“ žmonijai (Müller, Bostrom 2016).

Atsisakydamas viešosios sferos intelektualumas užleidžia vietą DI, kuris vis plačiau pasitelkiamas įvairiausiose socialinėse sferose, kaip DI personalijos socialiniuose tinkluose ir viešosiose prezentacijose, kvestionuojant žmogiškąjį intelektą, kuriuo ir remiasi aukšto lygio mašinų operacinės sistemos.

Globaliame pasaulyje viešieji intelektualai yra būtini kaip opozicija ir mašiniam intelektui, ir dabartiniam viešųjų intelektualų neigimui, siekiant, kad šiuolaikinė visuomenė būtų mąstanti ir gebanti vertinti bei reflektuoti sudėtingiausias situacijas (Desh 2016). Atsisakant šimtmečius dominavusių tradicijų, kaip viešasis intelektualumas ir su juo susijusių vertybinių orientacijų, tradiciją keičia sąmoningas žmogaus intelekto pritaikymas viešajame gyvenime (Auckert 2016, p. 322–325) ir viešųjų intelektualų svarba užgožiama paviršutiniškumo, demagogijos, populizmo ir įprasto tuščiažodžiavimo.

Gilias viešojo intelektualumo tradicijas turintys amerikiečiai ir britai konstatuoja negrįžtamą visuomenės pokyčius, siejamus su virtualumo technologijų poveikiu. „Kodėl mes nemylime savo intelektualų?“, Prancūzijai garsinant savo intelektualus, britai privalėtų grįžti prie Orwello ir Huxley'aus, norėdami rasti britų intelektualą nacionalinių viešų diskusijų centre. „Kodėl mes nustojome rūpintis idėjomis? Kada „protingumas“ tapo juokingu dalyku, tampa tam tikru egzistenciniu klausimu (Naughton 2011). Dabartinė intelektualumo grėsmė, kurią tvirtina šių dienų kaltininkai, yra būtent ta, kad trūksta vadinamojo bendro intereso klausimų. Visuomenės susiskaldymas, socialinis atotrūkis, mažų, uždarų „bendruomenių“ buvimas, socialiniai tinklai vadovaujasi romėniškuoju „skaldyk ir valdyk“.

Viešasis intelektualas privalo paklusti informacinės visuomenės dogmoms ir atitikti žmogaus tapatybę technologiniame amžiuje, kurią dar 1968 metais kaip

³⁵ Prieiga per internetą: publishing.gouldfinch.com [žiūrėta 2019 10 30]. *Baltojoje knygoje* taip pat yra daug praktinių pavyzdžių ir galimų sprendimų, kaip įmonės galėtų integruoti dirbtinį intelektą. Daugiau informacijos ir nuorodą į tyrimą galite rasti čia: <https://gouldfinch.com/lt/the-future-impact-of-artificial-intelligence-on-the-publishing-industry/> Dar žr. http://ifro.org/sites/default/files/colin_1911104_edinburgh.pdf [žiūrėta 2019 12 12].

³⁶ Artificial Intelligence goes literar, *DW: Made for minds, ARTS.21*, 2019 10 19. Prieiga per internetą: <https://www.dw.com/en/artificial-intelligence-goes-literary/av-50896939> [žiūrėta 2019 12 14].

informacinio sprogimo poveikį intelektualiniam gyvenimui numatė Normanas Maileris ir Kanados aiškiaregys Maršalas McLuhanas, kad žiniasklaida nublošk žmoniją atgal į tribalizmą kaip nesantaiką ir kovą tarp genčių, siekimą izoliuotis, atskirti ir aukštinti savąją gentį. Negalėdami įsisavinti kiekvieno duomenų ar gerai pažinti daugybę žmonių, mes pasikliaujame stereotipais, suteikdami per daug ir laisvai prieinamos informacijos, tenka naudoti modelio atpažinimo metodus. „Tu negali būti tikras visuomenės intelektualas, jei kalbi tik su savo grupe ar „į“ ją“ (Mitchell 2017).

Nacionalinis „viešojo intelektualo“ statusas tėra tam tikra fikcija XXI amžiaus Lietuvoje. Lietuvos mokslo tarybos finansuotas projektas, skirtas aukštosiose mokyklose dėstančių mokslininkų intelektualiniai lyderystei iširti, buvo paskelbtas iš pradžių anglų kalba kaip *Intellectual Leadership of a Scientist in*

Daug diskusijų sukėlusi amerikiečių viešųjų intelektualų delionė. Elisabeth Mitchell. What Happened to America's Public Intellectuals? *Smithsonian Magazine*, July 2017. Prieiga per internetą: <https://www.smithsonianmag.com/history/what-happened-americas-public-intellectuals-180963668/> [žiūrėta 2019 12 17].

Higher Education Schools of Lithuania: Mission, Activities, Values Roles Visibility 2017 metais, vėliau ir lietuvių kalba *Mokslininko intelektualinė lyderystė aukštajame moksle: poreikis, veiksniai ir iššūkiai* kaip Vytauto Didžiojo universiteto leidinys.

Iliustruojantis defragmentuotą intelektualinį žemėlapį projektas pateikia aukštojo mokslo lyderystės temą kaip neįvertintą ir nepopuliarią: „nemadinga kalbėti apie mokslininkus, kai tuo tarpu kitose išsivysčiusiose šalyse yra priešingai – jų veikla laikoma viena patraukliausių, nes leidžia prisidėti prie valstybės gerovės pasiitelkiant intelektą“³⁷. Nors ir apsiribojama aukštuoju mokslu, kuriame nekyla abejonių dėl privalomos lyderystės, abejotinos ir kitos intelektualinės prieigos ir estetinės kategorijos, kaip:

Malonumas patiriamas mokslininkams skaitant, mokantis ir mąstant. Tai yra sudėtingas minties darbas, kuris nebūtinai yra vertingas visuomenei. Bet mokslo sukeliama iššūkių įkvepia ne tik mokslininkus, o ir visuomenę, vadinasi, didina poreikį mokytis ir dalytis žinojimu. Kai turime daugiau žinojimo ir žinių, atsiranda gilesnė ir nuostabą kelianti paslaptis, skatinanti mokslininkų bei visuomenės mintijimą giliau skverbtis į nežinios pasaulį.

Drąsa, kai mokslininkai nesijaudina, jog gautas mokslinis atsakymas, grįstas mokslo tyrimų rezultatais, gali pasirodyti nuviliantis, nes ir toks rezultatas yra įkvepiantis. Mokslininkai šį intelektualinį nusivylimą priima su malonumu bei lūkesčiu ir keliauja pirmyn, atversdami naujus mokymosi kelionės puslapius, keldami naujus klausimus dėl naujo „keistumo“ (at) radimo ir naujų paslapčių (su) radimo. Visus mokslininkus, be išimties, jungia daugybinės ir įvairialypės ignoravimo, abejonių, netikrumo patirtys, kurios yra ypač svarbios, nes veda juos per visą intelektualinę kelionę link kompetentingumo, kurio turinimas neturi pabaigos socialinės inteligentijos termino vartojimas³⁸.

Išgyvendami viešojo intelektualumo stoką kaip prarają tarp kritinės refleksijos, įžvalgos ir prasmingo komentaro, autoritetų nebuvimą ir distopinio pasaulio įsivyravimą, svarbu atrasti įmanomus atspirties taškus intelektualinei tuštumai įveikti, formuojant pozityvų dialogą ir remiantis unikalia ir vertinga patirtimi. Susitelkti ties pozityviais pokyčiais padėtų bendra lietuviškojo intelektualumo raidos apžvalga ir objektyvi vertinamoji pozicija, kuriant pagrindus „viešojo intelektualumo“ įvedimui į nacionalinę komunikacijos erdvę ir vengiant netikrų pranašų, „prarastų galių“ ir tariamų visa išmanančių bei medijuojančių guru, nors ir remiantis nemaria George'o Orwello išmintimi „Kas valdo praeitį, tas valdo ir ateitį. Tas, kas valdo dabartį, valdo ir praeitį“ (1984-ieji).

³⁷ Prof. Vilma Žydžiūnaitė paaiškino, kodėl mokslininkai Lietuvoje nėra „madingi“. *15min.lt*, 2019 04 15. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/mokslasit/straipsnis/laboratorija/prof-vilma-zydziunaite-paaiskino-kodel-mokslininkai-lietuvoje-nera-madingi-650-1130812?copied> [žiūrėta 2019 12 18].

³⁸ Prieiga per internetą: <https://www.patogupirkti.lt/knyga/mokslininko-intelektine-lyderyste-aukstajame-moksle-poreikis-veiksniai-ir-issukiai.html> [žiūrėta 2019 12 18].

Literatūra

- Ayer, Alfred Jules. 1990 (1936). *Language, Truth and Logic*. Penguin edition, 206 p.
- Auckert, Michael. 2016. Cavet Lilla: On Public Intellectualism in Twenty-First Century. In: *Public Intellectuals in the Global Arena: Professors or Pundits?* By Michael C. Desch (Editor). University of Notre-Dame Press, p. 314–332.
- Bauman, Zygmunt. 1987. *Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-Modernity, Intellectuals*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. 224 p.
- Beresnevičiūtė-Nosálová, Halina. 2018. Artists and Nobility in East-Central Europe: Elite Socialization in Vilnius and Brno Newspaper Discourse in 1795–1863. Berlin/Boston: De Gruyter Oldenbourg. 250 p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110494778>
- Blair, Tony. 2010. *A Journey*. Arrow. 768 p.
- Bourdieu, Pierre. 1988. *Homo academicus*. Stanford University Press. 344 p.
- Bourdieu, Pierre. 1999. *Arto f Resistance: Against the Tyranny of Market*. New Press. 108 p.
- Coleman, James Samuel. 1990. *Foundations of Social Theory*. Belnap Press of Harvard University. 993 p.
- Collinni, Stefan, *Private Moralists: Political Thought and Intellectual Life in Britain, 1850–1930*, Clarendon Press, 1991. 391 p.
- Cowens, Tyler. 2000. *What Price Fame*. Harvard University Press. 320 p.
- Czepulis-Rastenis, Ryszarda. 1988. *Ludzie nauki i talentu: studia o świadomości społecznej inteligencji polskiej w zaborze rosyjskim*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 343 p.
- Czepulis-Rastenis, Ryszarda. 1973. *Klasa umysłowa: inteligencja. Królestwa Polskiego (1832–1862)*. Warszawa: Książka i Wiedza. 418 p.
- Desch, Michael C. 2016. *Public Intellectuals in the Global Arena: Professors or Pundits?* By Michael C. Desch (Editor). University of Notre-Dame Press. 399 p.
- Donskis, Leonidas, Venclova, Tomas. 2015. *Optimizmo paieškos pesimizmo amžiuje: Rytų Europos nuojautos ir pranašystės*. Vilnius: Versus aureus. 144 p.
- Dumont, Louis. 2002. *Esė apie individualizmą: Modernioji ideologija antropologiniu požiūriu*. Iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Skersytė. Vilnius: Baltos lankos, p. 74.
- Eagleton, Terry. 2006. The truth speakers. Rec. Stefan Collini, *Absent Minds: Intellectuals in Britain*. Oxford University Press, 526 p., New Statesman, 2006 04 06. Prieiga per internetą: <https://www.newstatesman.com/node/164028> [žiūrėta 2013 04 08].
- Emerson, Ralph Waldo. 2003. *The Making of a Democratic Intellectual (American Intellectual Culture)*. Rowman & Littlefield Publishers. 272 p.
- Etzioni, Amitai (Editor). 2006. *Public Intellectuals: An Endangered Species? (Rights & Responsibilities)*. Rowman & Littlefield Publishers. 288 p.
- Fabbri, Paolo. 2009. Simuliakrai ir semiotika: programos, taktikos, strategijos. In: *Baltos lankos*, 30, p. 41–42.
- Fiedl, John. 2008. *Social Capital*. Routledge. 193 p.
- Fuller, Steve. 2005. *The Intellectual: The Positive Power of Negative Thinking*. Icon Books Ltd. 188 p.
- Giddens, Anthony. 1999. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Polity Press. 166 p.
- Greimas, Algirdas Julius. 1991. Apie netobulumą. *Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, p. 222.
- Gregg, Samuel. 2013. Proto ir šventumo revoliucija. *bernardinai.lt*, 2013 02 28. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-02-28-samule-gregg-proto-ir-sventumo-revoliucija/96266> [2017 10 07].

- Habermas, Jürgen. 1991. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society (Studies in Contemporary German Social Thought)*. The MIT Press; Sixth Printing edition. 301 p.
- Heinberg, Richard. Samalavičius, Almantas. 2014. Boom or Bust Time for Critical Thinking? A Conversation with Richard Heinberg, www.eurozine.com, 4 June 2014. Prieiga per internetą: <http://www.eurozine.com/boom-or-bust-time-for-critical-thinking/> [2017 10 07].
- Himmelfarb, Gertrude. 2017. Introduction to the Transaction Edition. In: Robert A. Nisbet. *The Degradation of the Academic Dogma*. New York: Routledge, p. vii–xi. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351304962>
- Hutchins, Robert Maynard. 1968 (1936). *No Friendly Voice*. New York: Greenwood Press, p. 40. Cit. Iš: Almantas Samalavičius. *Universiteto idėja ir akademinė industrija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 57.
- Inteligencja polska XIX i XX wieku*. 1978–1991. Pod red. Risharda Czepulis-Rastenis. Warszawa: Państwowe Wydawn. Nauk., 6 tomów.
- Isaac, Joel; Kloppenverg, Kloppenberg, James T., O'brien, Michael, Ratner-Rosenhagen, Jennifer. 2016. *The Worlds of American Intellectual History*. New York: Oxford University Press. 406 p.
- Janion, Maria; Żmigrodzka, Maria. 1978. *Romantyzm i historia*. Warszawa: PIW. 804 p.
- Joseph, Celucien L. 2017. *Thinking in Public: Faith, Secular Humanism, and Development in Jacques Roumain*. Pickwick Publications. 494 p.
- Koženiauskienė, Regina. 2010. Intelektualo pašnekesiai su savo siela (Stanislovas Moravskis. Iš visur po truputį (I t.). Nuo Merkinės iki Kauno, 2009). In: *Metai*, Nr. 2. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/5990-regina-kozeniauskienne-intelektualo-pasnekesiai-su-savo-siela-stanislovas-moravskis-is-visur-po-truputi-i-t-nuo-merkines-iki-kauno> [2013 03 17].
- Kraszewski, Józef Ignacy. 1837. Jaunystės metų prisiminimai. Iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. In: Tygodnik Peterburski, Nr. 30. Cit. iš: Literatūra ir menas, 2013 m. balandžio 12 d. Prieiga per internetą: <https://literaturairmenas.lt/publicistika/j-zef-ignacy-kraszewski-jaunystes-met-prisiminimai> [2019 12 08].
- Legutko, Ryszard. 2001. O tak zwanym końcu inteligencji. In: *Inteligencja, tradycja i nowe czasy*. Pod redakcją Hanny Kowalskiej. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, p. 33–40.
- Leibowitz, Fran. 2010. Public Speaking. Documentary film directed by Martin Scorsese. HBO, 84 min
- Lipovetsky, Gilles. 2013. *Tuštumos era: Esė apie šiuolaikinį individualizmą*. Iš prancūzų kalbos vertė Elena Bielskytė. Vilnius: Mintis. 184 p.
- Litwinowicz-Drożdźiel, Małgorzata. 2008. *O starożytnościach litewskich: mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Kraków: Universitas. 227 p.
- Malik, Kenan. 2006. We need our intellectuals: Kenan Malik reviews *Absent Minds: Intellectuals in Britain* by Stefan Collini, *The Telegraph*, 2006 05 14. Prieiga per internetą: <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3652323/We-need-our-intellectuals.html> [2017 10 08].
- Mažeikis, Gintautas. 2017. Leonidas Donskis: nuo faustiškųjų morfologijų iki takiojo blogio kritikos. In: *Darbai ir dienos*, 2017, p. 11–29. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/34425/1/ISSN2335-8769_2017_N_67.PG_11-29.pdf [žiūrėta 2017 10 08]. DOI: <https://doi.org/10.7220/2335-8769.67.1>
- Miller, Eric. 2010. *Hope in Scattering Time: A Life of Christopher Lash*. Grand Rapids, MI: Eerdmans. xx+394 p.

- Misztal, Barbara A. 2007. *Intellectuals and the Public Good: Creativity and Civil Courage*. Cambridge University Press. 290 p.
- Mitchell, Elisabeth. 2017. What Happened to America's Public Intellectuals? *Smithsonian Magazine*, July 2017. Prieiga per internetą: <https://www.smithsonianmag.com/history/what-happened-americas-public-intellectuals-180963668/> [žiūrėta 2019 12 17].
- Murry, John Middleton. 1920. *Evolution of Intellectuals*. [London]: R. Cobden-Sanderson. 225 p.
- Müller, Vincent C. and Bostrom, Nick. 2016. Future Progress in Artificial Intelligence: A Survey of Expert Opinion. In: Vincent C. Müller (ed.). *Fundamental Issues of Artificial Intelligence*. Synthese Library; Berlin: Springer, p. 553–571.
- Nagy-Zekmi, Silvia, and Hollis, Karyn. 2010. *Truth to Power: Public Intellectuals in and Out of Academia*, ed. Silvia Nagy-Zekmi and Karyn Hollis. Cambridge Scholars Publishing. 190 p.
- Naughton, John. 2011. Why don't we love our intellectuals? *The Guardian*, 2011 05 08. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/books/2011/may/08/britain-public-intellectuals> [žiūrėta 2019 12 17].
- Nisbet, Robert A. 2017. *The Degradation of the Academic Dogma*. With New Introduction of Gertrude Himmelfarb. New York: Routledge. 252 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351304962>
- Oginskis, Mykolas Kleopas. 2010. *Atsiminimai apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaišos*, I tomas. Iš prancūzų kalbos vertė Virginijus Baranauskas. Vilnius: Regioninių kultūrinių iniciatyvų centras. 267 p.
- Patackas, Algirdas. 2010. Aš irgi dūstu (atsakymas į T. Venclovos straipsnį „Aš dūstu“). *lrytas.lt*, 2010 07 21. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt> [žiūrėta 2013 03 17].
- Posner, Richard A. 2003. *Public Intellectuals: A Study of Decline, With a New Preface and Epilogue*. Harvard University Press. 464 p.
- Postman, Neil. 2011. *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. Vintage Books: A Division of Random House, Inc. 240 p.
- Putman, Robert D. 2000 *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster. 544 p.
- Samalavičius, Almantas. 2010. *Universiteto idėja ir akademinė industrija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 180 p.
- Schroeder, Steven, David Breeden, Samalavičius, Almantas. 2012. Apie teologiją, filosofiją, miestą ir kitus kūrinius, kurie mūsų nemylė: Su Stevenu Schroederiu ir Davidu Breedenu kalbasi Almantas Samalavičius. In: *Kultūros barai*, Nr. 12, p. 7.
- Smoczyński, Rafał; Zarycki, Tomasz. 2017. *Totem ntelligencki. Arystokracja, szlachta i iemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Scholar. 303 p.
- Taylor, Alan John Percivale. 2018. *Struggles for Supremacy: Diplomatic Essays by A.J.P. Taylor* by Professor Chris Wrigley (Editor). Routledge. 404 p. <https://doi.org/10.4324/978135186429>
- Tegmark, Max. 2019. *Gyvybė 3.0: Žmogus dirbtinio intelekto amžiuje*. Iš anglų kalbos vertė Daiva Vilkelytė. Vilnius: Tyto alba. 368 p.
- Turkowski, Andrzej. 2018. Polish Intelligentsia Totems in Elites' Struggles for Legitimization: The Case of Jerzy Giedroyc and Poland's Eastern Policy. In: *East European Politics and Societies: and Cultures*. First published: May 23. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/0888325418764607> [žiūrėta 2019 12 10].
- Venclova, Tomas. 2010. Aš dūstu. *bernardinai.lt*, 2010 07 14. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt> [žiūrėta 2013 03 17].
- Venclova, Tomas. 2017. Esame didelės krizės Europoje liudininkai. *lrytas.lt*, 2017 05 20. Prieiga per internetą: <http://lietuvsodiena.lrytas.lt/aktualijos/2016/07/02/news/t-venclova>

- lova-esame-dideles-krizes-euopoje-liudininkai--713603/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy [žiūrėta 2017 10 07].
- Venclova, Tomas. 2017. Didelis yra tas, kuris nelaiko savęs mažu. *lrytas.lt*, 2017 05 24. Prieiga per internetą: <http://kultura.lrytas.lt/literatura/2017/05/24/news/tomas-venclova-didelis-yra-tas-kuris-nelaiko-saves-mazu--1375640/> [žiūrėta 2017 10 07].
- Žydžiūnaitė, Vilma (Ed.). 2017. *Intellectual Leadership of a Scientist in Higher Education Schools of Lithuania: Mission, Activities, Values Roles Visibility*. Vilnius: Vaga. 360 p.
- Žydžiūnaitė, Vilma. 2019. *Mokslininko intelektinė lyderystė aukštajame moksle: poreikis, veiksniai ir iššūkiai*. Kaunas: VDU. 348 p.

Metamorphoses of Criticality, Public Intellectuals and the Perils of “Endangered Powers”

Summary

Keywords: public intellectuals, tradition, power, culture, criticism, dangers, intelligence, emptiness, populism

The changes in contemporary society, closely linked to the political and cultural crisis, the decline of tradition and powers, the transformation of academic institutions and community, are reflected in the loss of public intellectuals – educators of critical thinking having a positive social influence and encouraging creativity in self-expression. The upheavals of global world, the rise of managerial capitalism and a negative evolution of university realities are opening a large gap between scholars and representatives of press as a sphere of mass media. Public discourse becomes the “property” of globalized, corporate media, therefore scholars and so-called erudite thinkers become persona non grata in both public space and governance. Political government does not seek cooperation with representatives of science and art, the expulsion of intellectuals from the public space causes irreversible changes and changes the mental climate of the world. Political government does not seek cooperation with scientific and artistic representatives; the expulsion of intellectuals from the public space causes irreversible changes in mental climate.

Meaningful effects of invisible power, such as “carrying the soul on the palm of hand” (Stanislaw Morawski), as the ability not only to speak a lot (A. J. P. Taylor), but also to identify fundamental threats and dangers, combining vocation with national aspirations (Stefan Collini), improving the world and achieving a polylogue of cultures and societies, are becoming our universal needs. The dwindling class of public intellectuals reflects the inevitable processes of the 21st century, with the emergence of domains of virtuality, superficiality, and augmented reality.

Negative attitude towards intellectuals is related to general provisions of government, social norms of exclusion, and a lack of communication. Solitary intellectuals experience creative and media isolation. The predominant denial of critical thinking, free opinion, and the importance of public conscience has led to the general public position – dislike for intellectuals (Fran Lebowitz), moving them into the spiritual wilderness. However, intellectual landmarks, important insights, positive criticisms and comments remain particularly relevant in the face of new challenges, delineating the existential dimensions of the present world.

New technological invasions of intelligence are changing the overall mental landscape. The challenges to public intellectual survival are growing every day. By focusing on the most important existential priorities, we must preserve critical reflection, the power of feelings, the autonomy of thinking, without succumbing to a leveling universality,